

Faysal
b. Abdülaziz

nin erken öldüğü göz önüne alınırsa Faysal'a uzun süre hayat arkadaşlığı yapan tek eşinin İffet Hanım olduğu söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Tantâvî, *el-Faysal*, Kahire 1975; R. B. Winder, "Faysal b. Abd al-Aziz, a Personal Reminiscence", *Arabian and Islamic Studies*, Essex 1983, s. 257-267; a.mlf., "Faysal b. 'Abd al-'Aziz", *El² Suppl.* (İng.), s. 305-306; *ed-Dâre*, 1/3, Riyad 1395/1975, s. 1-293 (Faysal özel sayısı); P. L. Montgomery, "Faysal, Monarch, Statesmen and Patriarch, 1905-1975", *Aramco World Magazine*, XXVI/4, New York 1975, s. 18-23.

MUSTAFA L. BİLGE

kelerinin Batılı ülkelere karşı petrol ambargosu uygulamalarında aktif rol oynadı ve bu yolla hem petrolü bir silâh olarak kullandı, hem de yükselen fiyatlar sayesinde hazinenin gelirlerini artırdı. Dış politikada Cemal Abdünnâsır'ın Arap birliği düşüncesine karşı İslâm birliğini savunan Kral Faysal bu hususta büyük gayretler gösterdi ve müslüman ülke liderleriyle görüşmeler yaparak ilk İslâm Zirve Konferansı'nın toplanmasına (Rabat 1969) ve İslâm Konferansı Teşkilâtı'nın kurulup faaliyete geçirilmesine önemli katkılarda bulundu. İslâm ülkelerinin birliği ve dayanışması yolunda attığı adımların kısa zamanda büyük başarıya ulaştığı görülür.

Kral Faysal her zaman yurttaşları ile ilgilenip onların dertlerinin çözümüne önem vermiş ve her fırsatta kendisinin idareci değil İslâm'ın davetçisi olduğunu belirterek ülkesinde İslâmî ruhun muhafazası için çalıştığını söylemiştir. Sosyal ve ekonomik hayata çeşitli rahatlamalar getirmiş ve eğitim alanında önemli yenilikler gerçekleştirmiş olan Faysal ayrıca ilk beş yıllık kalkınma planını (1970-1975) hazırlatmış ve ulaşım, haberleşme, tarım, sağlık ve imalât sektörlerine büyük kaynakların aktarılmasını sağlamıştır. Bir yandan yurt dışına pek çok öğrenci gönderirken diğer yandan ülkesinin üniversitelerine İslâm dünyasından çok sayıda öğrencinin gelmesine imkân tanımıştır.

Faysal b. Abdülaziz, 26 Mart 1975 tarihinde bir halk görüşmesi sırasında uğradığı suikast sonucu öldü ve yerine kardeşi Hâlid geçti. Dört defa evlenen Faysal'ın birçok çocuğu olmuş ve hemen hepsi Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere'de tahsil görmüştür. Bunlardan, Türkiye'nin Adapazarı şehrinde büyümüş akrabalarından Süneyyân ailesine mensup İffet adlı hanımından doğanlar Türkçe'yi mükemmel şekilde öğrenmişlerdir. Hanımlarından ikisinin boşandığı, biri-

FAYSAL b. TÜRKİ

(فيصل بن تركي)

(ö. 1282/1865)

Suûdî ailesine mensup
Vehhâbî emîri
(bk. SUÛDİLER).

FAYSAL b. TÜRKİ el-BÜ SAİDİ

(فيصل بن تركي ابو سعيدى)

(ö. 1913)

Uman sultanı
(1888-1913).

1865 yılında Maskat'ta doğdu. Uman'da halen hüküm süren Bû Saîd hânedarından Seyyid Türkî b. Saîd'in oğludur. Üç kardeşin ortancası olan Faysal, 1888'de babası ölünce ağabeyinin aczi üzerine kendisini sultan ilân ettiğinde yirmi üç yaşında ve sevilen bir kişiydi. O dönemde bölgede kuvvetli nüfuzu bulunan Batılı devletlerle ve komşu Arap ülkeleriyle olan münasebetlerini iyi yürütmesine rağmen babası Türkî b. Saîd devrinde başlayan iç huzursuzluğun önüne geçemedi ve zaman zaman isyan derecesine varan hareketlerle karşılaştı. Ülkesinin her kesiminde sultanlığının kabulü ancak 1890 yılında İngiltere'nin kendisini tanıması üzerine mümkün olabildi.

Müsrif bir kişiliğe sahip olan Faysal'ın döneminde Uman'ın deniz hâkimiyeti gerilemiş, Batılı devletlere olan bağımlılığı artmıştır. Dedeşi Saîd b. Sultân'ın devletin idare merkezini daha verimli olan Zengibar'a taşımaları ile Zengibar Uman'a her yıl belli bir yardım yapmış ve bu yardımlar Faysal döneminde de devam etmiştir. Bundan başka Maskat Limanı'ndan elde edilen gümrük vergileri Uman'ın hurma ziraatı dışındaki önemli bir gelir kaynağını oluşturmuştur. İngilizler Faysal'ı sultan olarak tanımalara-

rının arkasından 19 Mart 1891'de imzalattıkları bir anlaşmaya göre on iki yıl süreyle ülkeye girip çıkacak mallar için İngiltere'nin onayı şartını getirdiler; ayrıca sultanın Uman toprakları üzerinde tasarrufla bulunabilmesini de yine kendileriyle yapılacak istişareye bağladılar. Faysal da babası Türkî b. Saîd gibi iç meseleler karışıkça İngilizler'den destek aramıştır. Gâfirîler iç kesimlerde imam olarak bilinen Azzân b. Kays'ın ölümü ile bu makamın boş kaldığını düşündüler ve Sultan Faysal'ın imamlığını kabul etmediler. Bu mücadele 1895 isyanı ile güç kazandı ve nihayet 1913 yılında imâmet makamına meşhur Uman tarihçisi Sâlimî'nin yeğeni Sâlim b. Râşid el-Harûsî seçildi; böylece ülkede sultanın yanında bir de imam olmuş oldu. Nitekim Faysal'ın oğlu Teymûr sadece Maskat sultanı olarak bilinmiştir.

Faysal döneminde önceleri kardeş devlet Zengibar ile münasebetler iyi gitti. Faysal sultan olduğunda amcası Halîfe b. Saîd de Zengibar sultanı idi ve hediyeler göndererek kendisini tebrik etmişti. Daha sonra 1890'da Zengibar sultanı olan Halîfe'nin kardeşi Ali b. Saîd 1893'te ölünce tahta yeğeni Hamed b. Süveynî çıktı. Hamed çocukluğunu Uman'da geçirmişti ve 1894 yılındaki zayıf durumundan faydalanarak gayet iyi bildiği bu ülkeyi Zengibar'a bağlamayı planlıyordu. Hamed'in desteklediği Umanlılar'dan Abdullah b. Sâlih, Şeyh Muhsin Ömer ve Hamûd b. Saîd el-Cühafî kendisini ziyarete gidip onun verdiği silâh ve cephane ile geri döndüler ve bir hazırlık döneminden sonra Maskat'ı işgal ettiler. Faysal ailesiyle birlikte önce İngiliz elçiliğine, daha sonra da şehirdeki Celâî Kalesi'ne sığındı. Civardan katılanlarla birlikte şehirdeki isyancıların sayısı arttı ve Rustak'tan gelen Suûd b. Azzân hareketin gerçek lideri olduğunu açıkladı. Durum giderek Uman'daki Hinnâvîler ve Gâfirîler'in çatışması şekline dönmüştü. İsyancılar Uman'ı Zengibar Sultanı Hamed b. Süveynî'ye bağlamak veya Sultan Faysal'ı değiştirerek Azzân b. Kays'ın oğullarından birini Uman sultanı yapmak istiyorlardı. Ancak 8 Mart 1895'te tarafların anlaşması ile durum yatıştı; ardından da isyancıların reisi Sâlih b. Ali'nin öldürülmesi (1896) ve İbrâhim b. Kays'ın ölümüyle (1898) Faysal muhaliflerinden kurtulmuş oldu. Fakat kendisinin imamlık meselesi halledilemeden kaldı.

Faysal 1895-1898 yılları arasında İngiltere'den hafif toplar ve barut ithal

ederek Maskat'taki kaleleri ilâve toplarla kuvvetlendirdi. Bu dönemde sultanın gücünün Maskat ve Bâtine sahil kesiminin dışındaki iç kesimlerde oldukça zayıf kaldığı görülmektedir. İngilizler'in bölgede artan nüfuzuna karşılık Fransızlar da onların yasakladıkları ticaret için isteyen gemilere bayrak ve seyir evrakı vererek taraftar toplamaya gayret ettiler. 1897 yılı itibariyle açık denizlerde çalışan otuz sekiz kadar Uman gemisi Zengibar'daki Fransız konsolosluğundan bayrak ve evrak almış bulunuyordu. İngiltere ise bu dönemde Uman'a yeni projeler için krediler açmış ve bu kredilerin ödeme planını sultana onaylatarak ülkenin gümrük gelirlerine ve Zengibar'dan gelen ödemelere el koymuştur. İngiltere Uman'la olan münasebetlerini doğrudan değil daima Hindistan'daki İngiliz hükümeti kanalıyla sürdürmüş, açılan krediler ve bu kredilerin faiz ve ana paralarının tahsili meselesi Hindistan'daki İngiliz yetkilileri tarafından ele alınmıştır. Bir ara bunu fırsat bilen Hindistan'daki İngiliz idaresi Uman'ı himayesi altına almak istemiş, ancak Fransa bu işe karşı çıkmıştır. Öte yandan Sultan Faysal İngiliz isteklerine yavaş yavaş boyun eğdi ve Uman'da yaşayan İngilizlerle Hintliler'in İngiltere tarafından himaye edilmesine razı oldu.

1903 yılı başlarında, Sultan Faysal muhatabı olan Hindistan hükümetiyle münasebetlerini iyi tutmak gayesiyle büyük oğlu Seyyid Teymûr'u birtakım hediyelerle birlikte Bombay'a gönderdi. Bunun üzerine Hindistan'daki İngiliz kral nâibi Lord Curzon aynı yıl içinde Maskat'ı ziyaret ederek Faysal'a imparatorluğun Grand Cross nişanını taktı. Bu arada Faysal'ın İngiliz Hindistan hükümetine olan borçları 90.000 rupiye varmıştı. Lord Curzon Uman'ın resmen himaye altına alınmasını İngiliz hükümetine teklif ettiyse de uygun görülmedi. Ülkeyi İngilizler'e bağımlı hale getiren bu durumlara ek olarak Sultan Faysal İngiltere hükümetinden buharlı gemiler edinmek, oğlu Teymûr'u evlendirmek gibi sebeplerle yeni krediler aldı. Artık Zengibar'dan gelen gelirlerin her ay düzenli olarak 300 rupilik bir bölümlü borçlar ve faizleri karşılığı olarak İngilizler tarafından kesiliyordu. 1905 Ağustosunda borç miktarının 100.000 rupiye varmasına rağmen Faysal ailesinden birkaç kişinin hacca gidebilmesi için 20.000 rupi daha istedi. Bunun üzerine İngiltere Lahey Milletlerarası Adalet Divanı'na başvurarak

sultanın hesaplarını incelemeye aldırdı. Çünkü İngiliz Hindistan hükümeti; kredilerin devamı için gümrükler dahil ülkenin bütün gelir kaynaklarını kontrol etmek istiyordu. Sonuçta bir zamanlar açık denizlerde söz sahibi olan Uman tekniğin ilerlemesi, buharlı gemilerin icadı ve 1869'da açılan Süveyş Kanalı'nın yavaş yavaş ticarî etkilerini göstermesi üzerine önemini kaybetmeye başladı. Ağır dış borçlarla faiz ödemeleri için gelirler yetmez oldu. Bütün bunlara bir de iç isyanlar ve kökleri öncelere dayanan imamlık anlaşmazlığı eklenince ülke içte ve dışta zor durumda kaldı. 1913 yılında imamlık meselesi tekrar çatışmalara sebep oldu. İmam Sâlim b. Râşid el-Harûsî Nizve, İzkî ve Smâyl bölgelerini ele geçirerek sultanın kontrolünde bulunan verimli Bâtine bölgesinin yolunu açmış oldu. Bunun karşısında Faysal, yabancı güçlerle olan münasebetlerini anlaşmalar yolu ile güçlendirerek kendisini Maskat ve çevresinde kuvvetli tutmaya çalıştı. Ancak aynı yıl ekim ayında kanserden öldü ve yerine en büyük oğlu Teymûr geçti. Faysal b. Türkî döneminde basılan paralardan biri İstanbul Arkeoloji müzelerinin Mahrûkizâde Cafer Bey koleksiyonunda bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Delilü'l-Hâlic (Târih), II, 809-822, 962; VII, 3836-3854; Abdullah Humejd es-Sâlimî, *Tuḥfetü'l-a'yân*, Kahire 1347, II, 294-300; Zirikîlî, *el-A'âm*, V, 164-165; Zekî M. Mücâhid, *el-A'âmü's-şarkıyye*, Kahire 1949, I, 24; *Uman ve's-sâhilü'l-cenûbî lî'l-Hâlicî'l-Fârisî* (nşr. Aramco), Kahire 1951, s. 59-82; Mahmûd Ali ed-Dâvûd, *el-Hâlicü'l-'Arabî ve'l-'alâkâti'd-düveliyye 1890-1914*, Kahire 1961, s. 107-108; Cemâl Zekeriyâ Kâsım, *el-Hâlicü'l-'Arabî*, Kahire 1966, s. 111, 121, 122, 131; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloğu*, I, 294, İv. XXXV, nr. 919; W. Phillips, *Oman History*, Beyrut 1971, s. 148-157; W. D. Peyton, *Old Oman*, London 1983, s. 9; R. S. Ruete, "The Al Bu Sa'id Dynasty in Oman and East Africa", *JCAS*, XVI (1929), s. 12.

MUSTAFA L. BILGE

FAYSALÜ't-TEFRİKA

(فيصل التفرقة)

Gazzâlî'nin

(ö. 505/1111)

imanla küfür arasındaki sınırın ne olabileceği konusuna dair eseri.

Bazı kaynaklarda *et-Tefrika beyne'l-İslâm (imân) ve'z-zendeḳa* diye anılan (meselâ bk. Kâdî İyâz, II, 1065; *İzâhu'l-meknûn*, I, 300; Brockelmann, I, 539), ancak bizzat müellifi tarafından *Faysalü't-*

tefrika beyne'l-İslâm ve'z-zendeḳa olarak adlandırılan eser Gazzâlî'nin, İslâm düşünce tarihi boyunca "tefkîr" başlığı altında tartışılmalı olan imanla küfür arasındaki sınırın ne olabileceği, hangi inanç, ifade ve hareketin kişiyi müslüman olmaktan çıkarabileceği, bu konuda ölçü ve kriterin ne olabileceği sorularına cevap verdiği önemli bir risâlesidir. Akaid konularında birbirinden farklı metotlar benimseyen dönemin dört büyük fikir akımının (Selefiyye, Ehl-i bid'at, Ehl-i sünnet ve Felâsife) mutaassıpları arasında yoğun ve ölçüsüz bir şekilde sürdürülen karşılıklı tekfîr faaliyetinden rahatsızlık duyan Gazzâlî, eserini ölçsüzlük ve ehliyetizliğin hüküm sürdüğüne inandığı bu konuda bir ölçü olması dileğiyle kaleme almıştır. Birçok bio-bibliyografik kaynakta Gazzâlî'ye nisbet edilen *Faysalü't-tefrika*'nın (Abdurrahman Bedevî, s. 166) otantik bir eser olduğu, bizzat müellifin diğer eserlerinde bu risâlesine yaptığı atıflarla teyit edilmektedir (meselâ bk. *el-Müstaşfâ*, I, 117; *el-Münkiz min'e'd-dalâl*, s. 23).

Faysalü't-tefrika bir girişle on üç fasıldan oluşmaktadır. Gazzâlî eserinin mukaddimesinde dinî konularda katı ve müsamahasız olan bazı kişilerden yakınır. Bunların son derece dar bir İslâm anlayışı ortaya koyarak bu dairenin dışına çıkanları küfür ve zındıklıkla suçladıklarını ifade eder ve eserin giriş kısmında bu müsamahasız kişilerin, bazı eserlerinde selef-i sâlihîn ile mütehasıs kelâm ulemâsının görüşlerine aykırı fikirler bulunduğunu ileri sürerek kendisine de ağır tenkitler yönelttiklerini belirtir. "Bu haset ehline göre Eş'arî mezhebinden bir milim bile ayrılmak, en basit bir meselede bile onlardan farklı düşünmek sapıklık, zulüm hatta küfürdür" (s. 31-33). Giriş kısmında Gazzâlî ayrıca küfürle imanın anlam ve mahiyetinin ancak yüksek bir dinî duyarlılık, zihnî ve ahlâkî gelişmişlik, gönül temizliği gibi meziyetler sayesinde kavranabileceğini söyler.

Faysalü't-tefrika'nın birinci faslında mukallitlerin küfürün mahiyetini bilip bilemeyecekleri hususu tartışılmakta, Eş'ariyye ve Mu'tezile ulemâsının Allah'ın sıfatları konusundaki görüş ayrılıklarından örnekler verilerek bu tür meselelerde farklı düşünceye sahip olanların birbirini tekfîr etmemesi gerektiği belirtilmektedir. İkinci fasıl imanla küfürün tarifine, bir kimseyi şer'î bir hüküm olan küfürle itham edebilmek için şer'î delillerin bilinmesi gerektiği konusuna ayrıl-